

Starptautiskā zinātniskā konference
„Tirgus ekonomika – iedzīvotāju dzīves līmeņa uzlabošanas faktors un noturīgas demokrātiskas attīstības pamats atbilstoši taisnīguma principiem”

MŪSDIENU PIEEJAS CIVĒKU KAPITĀLA NOVĒRTĒŠANĀ. CIVĒKU KAPITĀLA SOCIĀLIE UN EKONOMISKIE ASPEKTI LATVIJĀ

Tatjana Loginova

Latvijas Universitāte

e-mail: Tatjana.loginova@e-teliamtc.lv

Atslēgas vārdi: cilvēku kapitāls, darbaspēka atražošana, ekonomiski aktīvie/neaktīvie iedzīvotāji, etniskā grupa, ģimenes plānošana, iedzīvotāju kustība (dabiskā, mehāniskā, sociālā), mājsaimniecība, nodarbinātības līmenis, vecuma grupa.

Referātā tiek apskatīti mūsdienu pieejas cilvēku kapitāla novērtēšanās un cilvēku kapitāla sociālie un ekonomiskie aspekti Latvijā no 1990. – 2004. gadam. Latvijas Republikas neatkarības atgūšana un politiskas varas maiņa, izmaiņas ekonomikā un likumdošanā ir ietekmējusi uz pašreizējo valsts demogrāfisko situāciju. Pastāv problēma, kā darbaspējas vecuma iedzīvotāju emigrācija, īpaši izglītotākā daļa, kavē ekonomikas attīstību pamestajos rajonos. Emigrācija maksimumu sasniedza 1992.gadā - austrumu virzienā un no 1995.gada – rietumu virzienā. Absolūtos skaitļos lielākais emigrantu skaits izceļoja uz Krieviju, Baltkrieviju, Ukrainu, Izraēlu, Vāciju, Kanādu un ASV. Migranti izmaina valsts etniskā sastāva proporcijas raksturu: Latvijas neatkarības gados palielinājies pamattautības iedzīvotāju īpatsvars cittauniešu izceļošanas dēļ. Kopš 90. gada ārējai (starpvalstu) migrācijai ir izteikti etniskais raksturs, t.i. slavu raksturs. Pamatojoties uz demogrāfijas gadagrāmatu migrācijas datiem, vairāk nekā trešdaļa no ilgtermiņa migrantiem ir 19 – 34 gadu vecuma darbaspējīgie iedzīvotāji, bet, salīdzinot ar iedzīvotājiem darbaspējīgā vecumā, skaits ir lielāks par 50%, un to vidū lielākā daļa ir ar profesionālo un/vai augstāko izglītību, kas liecina par “smadzeņu aizplūšanu”. Migrācija negatīvi ietekmē uz laulības skaitu. Laukos atgriežas pensijas vecuma pilsētnieki, tajā skaitā tie, kas savulaik pārcēlušies uz dzīvi pilsētā no laukiem, kā arī maznodrošinātie. Zemes reforma veicināja iedzīvotāju pārvietošanu laukos. Kopš 1991.gada laucinieki saražo mazāk nekā pilsētnieki, ražošana samazinās, un pārtikas tirgū var novērot ārzemju produkcijas pieplūdi. Lauksaimniecībā un ražošanā nav pievienotās vērtības produkta pieaugumam, un pamatlīdzekļi neatjaunojas. Mājsaimniecību izdevumi uztura produktu iegādei ir pieauguši, īpaši pilsētniekiem. Ņemot vērā, ka 2005.gadā denacionalizētās mājās dzīvojošajiem jāvienojas ar īpašnieku par dzīvokļa īres maksas lielumu, var paredzēt, ka vidēji par dzīvokli ar visām ērtībām jāmaksā kopā ar īres maksu ap 5 – 10 Ls/ kv.m, un iedzīvotāju pirktspēja strauji samazināsies. Šīs problēmas vistiešāk skars Rīgu, jo galvaspilsētā atrodas 65% no Latvijas denacionalizētajiem dzīvokļiem (4213 namīpašumi), kuros dzīvo ap 25 tūkst. ģimenes. Banku kredīta politikas optimizācija, it īpaši kredīta likmju pazemināšanās un kredīta termiņa pagarināšana mājokļa iegādei, palielināja kredīta saņēmēju skaitu. Tādējādi var novērot nodarbināto iedzīvotāju (ģimenes ar bērniem) pārvietošanos pie Rīgas robežām.

Pamatojoties uz datiem par noziedzību un cilvēku (īpaši darbaspējas vecumā) skaitu ieslodzījumā, var secināt, ka 90-to gadu emigrācijas tendences nav ietekmējušas šīs iedzīvotāju grupas skaitu. Turpretim Latvijā jautājums par notiesāto nodarbinātību joprojām ir aktuāls, jo notiesātie, nestrādājot un atrodoties pilnā valsts apgādībā, faktiski ir bezdarbnieki ar tiesībām uz darbu, un notiesātos uztur nodokļu maksātāji. Kopš 2000.gada Latvijā reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits bija ap 50 tūkst. gadā, tajā skaitā 21 tūkst. – Rīgā.

Pamatojoties uz Latvijas CSP darbaspēka apsekojuma datiem 1990. -2004.g., var konstatēt to, ka Latvijā darbaspējīgo iedzīvotāju sastāvā pēc izglītības dominē vidējo un augstāko izglītību ieguvušie, un ir pieaudzis iedzīvotāju skaits ar augstāko izglītību. Tas nozīmē, ka izglītība ir svarīgs nodarbinātības faktors, jo dod iespēju konkurēt darba tirgū. Pamatojoties uz Latvijas Republikas Izglītības ministrijas (LRIZM) lēmumu padomju laika diplomu tiek pielīdzināti bakalaura grāda iegūšanai. Savukārt nodarboties ar pedagoģiju, medicīnu un kļūt par ierēdni var tikai maģistra grāda ieguvēji. Vienlaicīgi jāpiemin, ka Rietumvalstu skolu,

ārstēšanas un pārvaldes departamentu direktori ir doktora grādu ieguvēji. Cilvēka izdevumi izglītības saņemšanai un kvalifikācijas paaugstināšanai ir ieguldījums sava darba algas lielumā un pieprasījumā darba tirgū.

Negatīvais dabiskais pieaugums un migrācija kopš 1990.gada ir pamats bērnu skaita vecumā līdz 14 gadiem samazinājumam – līdz 180 tūkstošiem un pensijas vecuma cilvēku daudzuma pieaugumam. Tādējādi valstī var novērot sabiedrības novecošanās procesus, kad strādājošiem iedzīvotājiem atbilst arvien lielāks pensionāru skaits. Tas rada spiedienu uz pensijas sistēmu un ekonomikā samazinās uzkrājumi, palēninās ekonomikas izaugsmes tempi, un lēnāk notiek paaudžu nomaīņa dzimstības samazināšanas dēļ, kā rezultātā strādājošo skaitā palielinās vecāku cilvēku īpatsvars.

Migrācijas statistika apkopo datus arī par patvēruma meklētājiem un bēgļiem, kas ieradušies Latvijā. Patvēruma meklētāju plūsma ir grūti prognozējama un atkarīga no dažādiem faktoriem, piemēram, valsts sociāli ekonomiskā stāvokļa, politiskā režīma vai cilvēktiesību normu ievērošanas personas izcelsmes valstī. Iemesli, kas ir patvēruma pieteikuma pamatā var būt dažādi - persona tiek vajāta rases, reliģijas, tautības, sociālās piederības vai politiskās pārliecības dēļ. Personai vienlaicīgi var būt vairāki iemesli, kuru dēļ viņa ir bijusi spiesta atstāt savu izcelsmes valsti un lūgt patvēruma citā valstī. Kopš 1998. gada, kad tika uzsākta patvēruma procedūra, patvērumu pieprasījušas 134 personas.

Balstoties uz iepriekšminētajiem datiem, var secināt, ka valstij noteikti jāatbalsta dzimstību un jārūpējas par savu darbaspēku gan sievietēm, gan vīriešiem, tā kā tikai cilvēki veido valsts krājumus un tēlu. Turpat, tautsaimniecības vienotās stratēģijas realizācija, kuras pamatuzdevums ir uzlabot investīcijas klimatu Latvijā, var aizkavēt iedzīvotāju emigrāciju, it īpaši augsti kvalificēta darbaspēka izceļošanu.

Literatūras un avotu saraksts:

1. Demogrāfisko terminu skaidrojošā vārdnīca / LZA akad. P.Zvidriņa zinātniskā redakcijā. Rīga: LU, 2001. 130.lpp.
2. Darbaspēks Latvijā. Darbaspēka apsekojuma galvenie radītāji 2002.gada I pusgadā. Statistikas biļetens. - Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistiskās pārvalde, 2002.
3. Eglīte P., Ivbulis B. Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem Nr.5: Latvija darba potenciāls un tā atjaunošanās iespējas XX – XXI gs. mijā. Rīgā: LZA Ekonomikas institūts, 1999
4. Eglīte P., Markausa I.M., Gņedovska I., Ivbulis B., Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem Nr. 10: Latvijas iedzīvotāju sastāvs, izvietojums un tā pārmaiņu izredzes XXI gadsimta 1.ceturksnī. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 2003.
5. Eiropas Savienības kandidātvalstu statistikas biļeteni Nr.2003/1.
6. Izglītības iestādes Latvijā 1995./1996. mācību gada sākumā. Rīgā, 1996.
7. Izglītības iestādes Latvijā 2000./2001. mācību gada sākumā. Rīgā, 2001.
8. Izglītības iestādes Latvijā 2001./2002. mācību gada sākumā. Rīgā, 2002
9. Latvijas ilgtspējīgas attīstības indikatoru pārskats 2003. Latvijas vides aģentūra, Rīga, 2003.
10. Latvijas demogrāfiskās attīstības prognozes: 1998.-2025.gads. Informatīvais materiāls. Red .P. Zvidriņš. Rīga: Latvijas Universitātes Demogrāfiskais centrs. 1999.-74.lpp.
11. Par nepilsoņiem Baltijas valstīs. // Latvijas Vēstnesis. – 2003. – 11.novembris. Nr.58 (2923). – 8.lpp.

12. Cīņa pret nelegālo nodarbinātību – valstiska prioritāte. // Latvijas Vēstnesis. 2004.-28.janvāris. – B5.lpp.

13. Demogrāfiskā situācija un demogrāfiskā politika.// Latvijas Vēstnesis. – 2004.-3.februāris. Nr.17 (2965). – B7.lpp.

14. Учёных не хватает. // Телеграф. – 2004. - 3 февраль. № 22 (560). – стр.17.

15. <http://www.am.gov.lv/lv/eu/darbs/>

16. <http://www.at.gov.lv>

17. <http://data.csb.lv/pxweb2002/dialog/Saveshow.asp>

18. http://www.csb.lv/teksts.cfm?tem_kods=dem%5Fizm&datums

19. http://www.np.gov.lv/index.php?lv=fakti_lv&saite=statistika.htm

20. http://www.pmlp.gov.lv/?_p=377&menu__id=127